

О. І. Остапенко

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, професор
кафедри адміністративного та інформаційного права

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДЯН УЧАСНИКІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

© Остапенко О. І., 2016

У статті розглянуто питання, пов’язані з проблемами адміністративно-правового статусу громадян учасників протидії тероризму в Україні. Запропоновано авторське бачення поняття “громадянин – учасник протидії тероризму” та його правовий статус.

Ключові слова: адміністративно-правовий статус, громадянин, учасник протидії тероризму, тероризм.

О. И. Остапенко

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ГРАЖДАН УЧАСТНИКОВ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ В УКРАИНЕ

В статье рассматриваются вопросы связанные с проблемами административно-правового статуса граждан участников противодействия терроризму в Украине. Предлагается авторское видение понятия “гражданин – участник противодействия терроризму в Украине”.

Ключевые слова: административно-правовой статус, гражданин, участник противодействия терроризму, терроризм.

O. Ostapenko

ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF CITIZENS BY ANTI-TERRORISM IN UKRAINE

The article deals with the problems related to administrative and legal status of citizens of participants combating terrorism in Ukraine. The author of the article offers his own vision of the the concept of “citizen member of combating terrorism” and its legal status.

Key words: administrative and legal status, citizen, member of combating terrorism, terrorism.

Постановка проблеми. Сучасна характеристика адміністративно-правового статусу громадян “індивіда”, “суб’єкта” є достатньо обґрунтованою та нормативно закріпленою. Разом з тим, сучасні події в Україні, громадяни якої беруть участь у протидії зовнішньому та внутрішньому тероризму, потребують якіснішого виокремлення правового статусу громадян-учасників протидії тероризму. Актуальною залишається конкретизація вказаного правового статусу у нормативних актах, що регламентують відносини у сфері боротьби з тероризмом.

Аналіз дослідження проблеми. Теоретичні напрацювання з вказаної проблеми є досить значними і вагомими і для юридичної науки, і практичної діяльності суб’єктів адміністративно-правових відносин. Разом з тим, оголошення та проведення антитерористичної операції (АТО) викликало з цього приводу появу нових за змістом адміністративно-правових відносин у громадян України-учасників протидії тероризму. Основою для проведення наукового аналізу з цього питання стали праці В. Б. Авер’янова, А. П. Алехіна, Ю. П. Битяка, Ю. А. Ведернікова, Б. Н. Габрічідзе,

В. В. Головченка, А. І. Єлістратова, А. А. Кармоліцького, Л. В. Коваля, В. С. Ковальського, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, В. А. Ліпкана, А. Н. Петрова, А. Г. Чернявського, Ю. С. Шемшученка, В. К. Шкарупи та інших.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасні наукові підходи щодо адміністративно-правового статусу громадян України та запропонувати авторське бачення особливостей та відмінностей у правовому статусі “громадянина учасника протидії тероризму”.

Виклад основного матеріалу. Терористичні дії в Україні спонукають до перегляду ролі і статусу громадян, які є учасниками протидії тероризму. Традиційно науковий аналіз правового статусу громадян України прийнято розглядати з урахуванням положень, закріплених у Конституції України. Однак суспільні зв'язки, учасниками яких є громадяни, є досить складними і вимагають як загального, так і більш глибокого пояснення терміна “громадянин”. Основною ознакою цього терміна є визначення громадянина як фізичної особи та наявності у неї правового статусу [1, с. 149], який вказує на правову належність фізичної особи до держави та передбачає певну сукупність прав і обов'язків і від фізичної особи, і від держави. Правове визначення фізичної особи можна знайти в Особистому законі фізичної особи (*Lex personalis*), який передбачає її участь у суспільних відносинах та урахування місця проживання особи [1, с. 606]. Це означає, що фізична особа не може мати “вільну волю і свободу” без прав і обов'язків.

Можна погодитися з думкою Ганса Кельзена про те, що “фізична особа є штучною конструкцією правової науки і в певній мірі вона є “юридичною особою” [2, с. 195]. Наявність у фізичної особи громадянства, яке вона набуває у порядку, встановленому законодавством, регламентує її правовий статус. Загальне пояснення терміна “статус” (лат. *Status* – становище), характеризує правове становище фізичної особи [3, с. 386, с. 355, с. 506].

Термін “правовий статус” передбачає закріплення у нормах права положення суб'єктів правових відносин, їхні права та обов'язки [4, с. 655]. Крім прав і обов'язків людини, закріплених нормами права, доцільно звернути увагу на гарантії їх реалізації та механізм охорони цих прав [5, с. 72]. А. І. Єлістратов при вивченні правового статусу громадян звертав увагу на те, що лише у правовій державі громадяни стають особистостями, а держава будує свої відносини з ними на рівноправних засадах [6, с. 39]. Важливим висновком, який зробив А. І. Єлістратов, є те, що при визначенні правового статусу громадянина він вказував на його потрійний зміст (негативний статус, позитивний статус особи та активний статус громадянина) [6, с. 67–68].

Сучасне бачення різновидів правового статусу громадянина полягає у нормативному закріпленні його прав, обов'язків з урахуванням обставин і умов, за яких реалізуються (дотримуються) його права та обов'язки [7, с. 40]. Мають місце особливості у галузевому визначенні правового статусу громадянина. Так, адміністративно-правовий статус є різним за наявністю прав і обов'язків для громадян України, іноземців, осіб без громадянства, мігрантів та інших.

Л. В. Коваль вважав, що адміністративно-правовий статус громадянина є частиною загального правового статусу громадян, закріпленого в Основному Законі [8, с. 75]. Л. Р. Біла, С. В. Ківалов до ознак, що характеризують адміністративно-правовий статус індивідуального суб'єкта, відносять адміністративну право- та дієздатність суб'єкта, яка може бути повною, частковою або обмеженою [9, с. 18]. Майже аналогічним за змістом є визначення правового статусу державного службовця, яке запропонували Б. Н. Габрічідзе, А. Т. Чернявський [10, с. 145]. Досить різноманітними за підставами є класифікації прав та обов'язків громадян, наділених адміністративно-правовим статусом. Зокрема, права громадянина, який є суб'єктом адміністративно-правового статусу, можна класифікувати: 1) залежно від механізму реалізації права (абсолютні і відносні); 2) залежно від кола осіб (загальні і спеціальні); 3) за змістом [11, с. 44].

Наявні різновиди та особливості адміністративно-правового статусу громадян України мають значення при поясненні статусу учасника протидії тероризму. Сучасна Конституція України не

передбачає конкретних статей, які регламентують боротьбу з тероризмом. Здійснення боротьби з тероризмом закріплено в інших законах України, а відповідальність за вчинення терористичних дій передбачена кримінальним законодавством України. Разом з тим, захист Вітчизни є одним із обов'язків громадян України [12, с. 16]. Проведення антитерористичної операції в Україні висвітлює проблему, що вимагає пояснення на науковому і законодавчому рівнях правового статусу громадян-учасників протидії тероризму.

Визначення категоріального апарату учасника протидії тероризму потребує його конкретизації та характеристики ознак і елементів цього явища. До учасників протидії тероризму можна віднести громадян, які приймають безпосередню та опосередковану (допоміжну) участь у протидії тероризму. Безпосередня участь громадян у протидії тероризму передбачає діяльність, спрямовану на: 1) запобігання тероризму (виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню терористичних актів); 2) виявлення, попередження, припинення, розкриття і розслідування терористичних актів; 3) мінімізацію (або) ліквідацію наслідків прояву тероризму [13, с. 102].

Умовно перелік вказаної категорії громадян можна виділити як суб'єктів, що мають особливий (спеціальний) статус. Це: військовослужбовці; працівники правоохоронних органів; представники військової адміністрації на місцях (за умови, якщо вказана адміністрація створена Указом Президента України) та інші. Військовослужбовці мають неоднорідний правовий статус, для якого характерним є наявність владних повноважень різних за обсягом і змістом.

Узагальнене визначення поняття “військовослужбовець” закріплено у Законі України “Про військовий обов'язок і військову службу” (у ред. 2010 р.). Це – громадяни України, які відбувають військову службу [1, с. 119]. Визначення поняття військовослужбовця є, на нашу думку, не досить вдалим. Особливо при тлумаченні слова “відбувати”. Відбувають, зазвичай, у подорожі, відрядження, покарання, термін, строк та інше. Доцільно було б використати слово “проходити”, яке є змістовнішим у поясненні терміна “військовослужбовець”.

До ознак, які наповнюють адміністративно-правовий статус військовослужбовців, працівників правоохоронних органів як суб'єктів захисту України, можна віднести:

- 1) безпосередньо сам зміст проходження служби (захист безпеки суспільства і держави);
- 2) виконання професійних обов'язків, пов'язаних із захистом безпеки суспільства і держави;
- 3) наявність спеціальних нормативних актів, які регулюють організацію і порядок проходження служби;
- 4) наявність системи військових звань, символіки та атрибутів, що характеризують військовослужбовця;
- 5) суворіша дисципліна та єдиноначальність при проходженні служби, а також особливий порядок притягнення до відповідальності військовослужбовця за вчинене правопорушення;
- 6) підвищені вимоги щодо прийому на службу (вік, стан здоров'я, освіта та інше) [14, с. 89].

Для прикладу наведемо декілька порівнянь правового статусу окремих категорій військовослужбовців. Так, правовий статус солдата (нім. *soldat* від італ. *Soldate* – наймати, платити) [15, с. 1417], який не брав безпосередньої участі в бойових діях із терористами, є іншим, ніж у бійця, особи, яка брала участь у виконанні бойового завдання зі знищення терористів у складі антитерористичного підрозділу.

Одним із проявів патріотизму громадян України та іноземних громадян є добровільна згода на проходження військової служби у військових підрозділах та воєнізованих формуваннях з метою участі у проведенні антитерористичної операції та протидії тероризму. Добровільність є одним із засобів комплектування Збройних Сил України особовим складом на принципах ідейної мотивації, безкорисливості, виконання громадянського і військового обов'язку. Доброволець, на відміну від найманця, добровільно вступає до діючої армії. Зокрема, у Гаазькій конвенції (1907 р.) встановлено, що добровольці мають право переходити кордон іншої держави, щоб вступити на службу однієї з воюючих країн [16, с. 156]. Найманцем, за визначенням В. В. Головченка і В. С. Ковальського, є особа, спеціально завербована для участі у збройному конфлікті. Найманець бере участь в

насильницьких діях, спрямованих на повалення уряду або інший підрив конституційного порядку держави, або на порушення її територіальної цілісності [17, с. 89]. За міжнародними правилами, найманець є кримінальним злочинцем, на якого не розповсюджується статус військовополоненого.

Треба зазначити, що чинне законодавство Російської Федерації дозволяє іноземцям (фактично найманцям – *прим. О.О.*) йти на військову службу за контрактом на військові посади [18, с. 239]. Таке залучення найманців на військову службу до Збройних Сил РФ є одним з джерел поповнення незаконних формувань бойовиків на теренах Донецької та Луганської областей.

Не всі військовослужбовці є учасниками антитерористичної операції. Законодавче тлумачення цього поняття у Законі України від 20 березня 2003 р. № 638-IV “Про боротьбу з тероризмом” відсутнє. Широкий перелік осіб, які визнаються учасниками бойових дій, що брали участь в антитерористичній операції, закріплено в Законі України № 1547-VII “Про внесення змін до ст. 6 Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”. Це: військовослужбовці (резервісти, військовозобов’язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки, Державної прикордонної служби України, особи рядового і начальницького складу МВС України, військовослужбовці МВС України, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, брали участь в антитерористичних операціях, забезпечували її проведення, а також працівники підприємств, установ, організацій, громадяни, які залучались для участі в антитерористичній операції, у порядку, встановленому законодавством.

Доцільно з цього приводу навести перелік військових підрозділів, з’єднань Збройних Сил України та інших воєнізованих формувань і правоохоронних органів, військовослужбовці яких є учасниками бойових дій. Це: військові підрозділи, з’єднання Збройних Сил інші формування Збройних Сил України, Служби безпеки України, “Альфа”, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України, батальйони “Омега”, “Ягуар”, “Донбас”, “Азов”, “МВС України”, “Правий сектор”, “Добровольчий український корпус”, добровольчі батальйони: “Айдар”, “Артемівськ”, “Батальйон імені Джохара Дудаєва”, “Батьківщина”, “Горинь”, “Воля”, “Дніпро”, “загін “Золоті ворота”, “загін “Погоня”, “Івано-Франківськ”, “Київ-1”, “Київ-2”, “Київ Русь” (11-й БТрО ЗСУ), “Київ (12-й БТрО ЗСУ), “Київ Русь (25-й БТрО ЗСУ), “Кіровоград”, “Кривбас”, “Львів”, “Луганськ”, “Миротворець”, “Миколаїв”, “ОУН”, “Рух опору”, “Січ”, “Світязь”, “Слобожанщина”, “Тернопіль”, “Харків-2”, “Херсон”, “Шахтарськ”, “Шторм”, “Фенікс”, “Українські партизани”, добровольці: з Білорусі; з Грузії; Дудаєвці; з Польщі; з Росії; з США; з Франції; з Швеції.

Вказані зміни до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” знайшли своє закріплення у постанові Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413 “Про затвердження порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет, територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпечували її проведення”.

Особливо важливим є визначення адміністративно-правового статусу волонтера (франц. *Volontaire*). Зміст терміна “волонтер” характеризує фізичну особу, яка добровільно, за власним бажанням, охоче [19, с. 513], за власними ідеологічними переконаннями вступає на військову службу [15, с. 353]. Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI “Про волонтерську діяльність” [20] у поняття “волонтер” вкладає наведений нижче зміст. Це – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Вказане визначення поняття “волонтер” та характеристика його діяльності на сьогодні не відповідає ані правовому статусу, ані напрямкам їхньої діяльності. Певні позитивні зміни щодо правового статусу волонтера закріплені в Законі України від 5 березня 2015 р. № 246-VIII “Про

внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності”, яку слід вважати як допоміжну діяльність, хоча оцінка результатів діяльності волонтерів у суспільстві серед учасників антитерористичної операції є високою та позитивною.

Висновки. Сучасні наукові підходи у поясненні адміністративно-правового статусу громадянина, особи, суб’єкта адміністративно-правових відносин певною мірою є класичними. Основну увагу звернено на адміністративну право- та дієздатність громадянина як фізичної особи. При цьому, в окремих випадках не надають ваги тим змінам адміністративно-правового статусу громадян, на які впливають обставини соціально-політичного та економічного змісту. Закріплення у чинному національному законодавстві України адміністративно-правового статусу громадян-учасників протидії тероризму є одним із дієвих кроків законодавця щодо поліпшення та забезпечення прав і свобод цієї категорії громадян нашої країни.

1. Великий енциклопедичний словник / за заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид. переробл. і доповн. – К.: Вид-во “Юридична думка”, 2012. – 1020 с. 2. Кельзен Ханс. Чисте правознавство: Проблеми справедливості: пер. з німецької. – Київ: “Юніверс”, 2004. – 496 с. 3. Український радянський словник. В трьох томах. Том 3. (ПОЛЮС-Б) / гол. ред. Української радянської енциклопедії. – К.: Акад. наук УРСР, 1968. – 854 с. Юридический энциклопедический словарь. М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. И. Миньковский и др. – М.: Сов. Энциклопедия, 1984. – 415 с. Новий український тлумачний словник, близько 210 000 слів і словосполучень [текст] укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник; заг. ред. д-ра філол. наук. проф. В. В. Дубічинського. – Харків: Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2008. – 608 с. 4. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Я. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1999. – VI. – 790 с. 5. Административное право Украины (Общая часть). Учебное пособие. – Х.:ООО “Одиссей”, 1999. – 224 с. 6. Єлістратов А. І. Адміністративне право: Лекції / Ред. та упоряд. В.В. Галунько, С. В. Руденко. – Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. – 268 с. 7. Адміністративне право України: словник термінів / заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова; Держ.вищ. навч. закл “Запорізь.нац. ун-т”. – К.: Ін Юре, 2014. – 520 с. 8. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій: Для студентів юрид. вузів та факультетів. – К.: Вентури, 1996. – 208 с. 9. Ківалов С. В., Біла Л. Р. Адміністративне право України: Навчально-методичний збірник. – Вид. друге, перероб. і доп. – Одеса: Юридична література, 2002. – 312 с. 10. Габричидзе Б. Н., Чернявский А. Г. Служебное право: Учебник для юридических вузов. – М.: Издательско-торговая корпорация “Дашков и К”, 2004. – 620 с. 11. Ведерніков Ю. А. Шкарупа В. К. Адміністративне право України: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с. 12. Конституція України. – К.: ФОП Соколик Б. В., 2010. – 44 с. 13. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях / В. А. Ліпкан. – К.: Магістр-XXI ст., 2009. – 162 с. 14. Петров А. Н. Субъекты административного права: учебное пособие. – Тюмень: Тюменский юрид. институт МВД РФ, 2006. – 128 с. 15. Военный энциклопедический словарь / Редкол.: А. П. Горкин, В. А. Золотарев и др. – М.: Большая Российская Энциклопедия, “РИПОЛ КЛАССИК”, 2002. – 1664 с. 16. Юридичний словник-довідник: за ред. Ю. С. Шемшученка / худож. оформ. В. М. Штогріна. – К.: Феміна, 1996.– 696 с. (Nota Bene). 17. Головченко В. В., Ковальський В. С. Юридична термінологія: довідник. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 224 с. 18. Алехин А. П., Кармолицкий А. А. Административное право России. Вторая часть: учебник. – М.: Издательство “Зерцало”, 2009. – 320 с. (Классический университетский учебник). 19. Новий тлумачний словник української мови. У чотирьох томах: Том 1 (А-Е) / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Видавництво “Аконіт”, 2000. – 910 с. 20. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 42. – Ст. 435.

REFERENCES

1. Velykyy entsyklopedychnyy slovnyk / Za zah. red. akad. NAN Ukrayiny Yu.S. Shemshuchenka [Great Encyclopedic Dictionary], Kiev, Vyd-vo "Yurydychna dumka" Publ, 2012, 1020 p. 2. Kel'zen Hans. Chyste pravoznavstvo: Problemy spravedlyvosti [Chyste pravoznavstvo: Problemy spravedlyvosti], Kyiv, Yurnivers Publ, 2004, 496 p. 3. Ukrayins'kyy radyans'kyy slovnyk [Ukrainian Soviet dictionary], Kyiv, Akad. nauk URSS Publ, 1968, 854 p.; Juridicheskij jenciklopedicheskij slovar'. M. M. Boguslavskij, M. I. Kozyr', G. I. Min'kovskij i dr. [Legal encyclopedic dictionary], Moscow, Sov. Jencklopedija Publ, 1984, 415 p.; Novyy ukrayins'kyy tлумachnyy slovnyk, Blyz'ko 210 000 sliv i slovopoluchen' [tekst] ukl. N.D. Kusaykina, Yu.S. Tsybul'nyk; zah. red. d-ra filol. nauk. prof. V. V. Dubichins'koho [The new Ukrainian Dictionary], Kharkiv, Knyzhkovyy Klub "Klub simeynoho dozvillya" Publ, 2008, 608 p.
4. Bol'shoj juridicheskij slovar' / Pod red. A. Ja. Suhareva, V. Ja. Zor'kina, V. E. Krutskih [Big Law Dictionary], Moscow, INFRA-M Publ, 1999, 790 p. 5. Administrativnoe pravo Ukrainy (Obshhaja chast'). Uchebnoe posobie [Administrative law of Ukraine], Kharkov, OOO "Odissey" Publ, 1999, 224 p.
6. Yelistratov A. I. Administratyvne pravo: Lektsiyi / Red. ta uporyad. V. V. Halun'ko, S. V. Rudenko [Administrative Law], Kherson, KhYuI KhNUVS Publ, 2007, 268 p. 7. Administratyvne pravo Ukrayiny: slovnyk terminiv / zah. red. T. O. Kolomoyets', V. K. Kolpakova [Administrative Law Ukraine], Kiev, In Yure Publ, 2014, 520 p. 8. Koval' L. V. Administratyvne pravo: Kurs lektsiy: Dlya studentiv yuryd. vuziv ta fakul'tetiv [Administrative Law], Kiev, Venturi Publ, 1996, 208 p. 9. Kivalov S. V., Bila L. R. Administratyvne pravo Ukrayiny: Navchal'no-metodychnyy zbirnyk [Administrative Law Ukraine], Odessa, Yurydychna literatura Publ, 2002, 312 p. 10. Gabrichidze B. N., Chernjavskij A. G. Sluzhebnoe pravo: Uchebnyk dlja juridicheskikh vuzov [A service right], Moscow, Izdatel'sko-torgovaja korporacija "Dashkov i K" Publ, 2004, 620 p. 11. Vedernikov Yu. A. Shkarupa V. K. Administratyvne pravo Ukrayiny: Navchal'nyy posibnyk [Administrative Law Ukraine], Kiev, Tsentr navchal'noyi literatury Publ, 2005, 336 p.
12. Konstytutsiya Ukrayiny [Constitution of Ukraine], Kiev, FOP Sokolyk B. V. Publ, 2010, 44 p.
13. Lipkan V. A. Borot'ba z teroryzmom: u vyznachennyakh ta ponyattiyakh / V.A. Lipkan [The fight against terrorism: the definitions and concepts], Kiev, Mahistr-KhKhI st. Publ, 2009, 162 p. 14. Petrov A. N. Sub#ekty administrativnogo prava: Uchebnoe posobie [Subjects of administrative law], Tyumen, Tjumenskij jurid. institut MVD RF Publ, 2006, 128 p. 15. Voennyj jenciklopedicheskij slovar'. – Redkol.: A. P. Gorkin, V. A. Zolotarev i dr. [Military Encyclopedic Dictionary], Moscow, Bol'shaja Rossijskaja Jenciklopedija, "RIPOL KLASSIK" Publ, 2002, 1664 p. 16. Yurydychnyy slovnyk-dovidnyk: Za red. Yu. S. Shemshuchenka [Legal Dictionary Directory], Kiev, Femina Publ, 1996, 696 p. 17. Holovchenko V. V., Koval's'kyy V. S. Yurydychna terminolohiya: Dovidnyk [Legal terminology], Kiev, Yurinkom Inter Publ, 1998, 224 p. 18. Alehin A. P., Karmolickij A. A. Administrativnoe pravo Rossii. Vtoraja chast': Uchebnyk [Administrative law Russia], Moscow, Izdatel'stvo "Zercalo" Publ, 2009, 320 p. 19. Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy. U chotyry'okh tomakh: Tom 1 (A-E) / Uklad. V. Yaremenko, O. Slipushko [New Dictionary of Ukrainian language], Kyiv: Vydavnytstvo "Akonit" Publ, 2000, 910 p.
20. About volunteering Law of Ukraine on April 19, 2011.